

Epiklesens teologi i Handboksförslaget

LARS B. STENSTRÖM

SPT har tidigare (nr 22–25/2012 om högmässan, och senast om dopritualet i nr 5/2013) publicerat en rad olika genomgångar och bedömningar av innehållet i det handboksförslag som nu är ute på prövning i många av Svenska kyrkans församlingar. Kyrkoherde Lars B. Stenström i Örebro bidrar här med en skarpsynt analys av den teologi som kommer till uttryck i de många olika förslagen till utformning av nattvardens epikles. Framför allt visar han att bönen om att Anden skall komma över våra gåvor av bröd och vin och göra dem till Kristi kropps och blods sakrament har gjorts vag och otydlig på ett betänkligt sätt.

I UNGEFÄR EN TREDJEDEL av landets församlingar pågår utprovandet av förslag till en ny kyrkohandbok (Handboksförslaget, HBF), och i detta förslag föreslås en hel del förändringar av både formuleringar och ordning.

En förändring rör en mer övergripande frågeställning om var nattvardsbönen börjar och slutar och vem som ska be den. Man föreslår att någon annan än prästen kan sjunga Lovsägelsen (Sursum corda och prefationen). Detta medför att Lovsägelsen inte uppfattas som en del av nattvardsbönen, som ju i vår kyrka enbart prästvigda ber i liturgin. Varför man velat koppla loss denna inledande bön med tydlig anamnes (hågkomst) av vad Gud genom Kristus har gjort för oss från hela nattvardsbönen är ogenomträngligt. De lakoniska förklaringar som ges är nämligen att ett sådant synsätt öppnar för att andra kan leda denna del av gudstjänsten, när mässan leds av präster som inte sjunger. Därtill hävdar man att då försvåras möjligheten att man i en enklare och förkortad mässa utelämnar Lovsägelsen och Helig. Finns det verkligen bärande skäl för att en mässa ska vara så kort och gå så snabbt som möjligt?

I förklaringarna till Lovsägelsen skrivs om Upplyft era hjärtan (Sursum corda) några ord

som skulle kunna bli bevingade i sitt nit att detronisera Gud: *Bedömningen i revisionsprocessen har varit att »Upplyft era hjärtan» idag i en del sammanhang kan vara en svårbegriplig formulering som mindre associeras till lovsägelse och mer förstärker Gud som överordnad i förhållande till människan.* Ja – det var liksom meningen ...

I handboksförslaget finns ett antal nattvardsböner där flera av bönerna om och till den helige Ande blivit synnerligen oklara och betydligt mera nedtonade än vad som förefaller lämpligt. För många år sedan fick jag frågan hur det kommer sig att vi i Svenska kyrkan så sällan ber om eller till Den helige Ande? Frågeställaren utvecklade sin tanke: vi ber till Fadern och till Sonen men nästan aldrig direkt till Anden – hur kan det komma sig? Är Anden en mindre del av treenigheten? Sedan dess har jag varit någorlunda observant på bönerna om och till Den helige Ande.

Epiklesen i nattvardsbönen

I varje nattvardsbön är en omistlig beståndsdel *epiklesen* – en bön om att Anden ska komma över bröd och vin så att de förvandlas till Kristi kropp och blod. I protestantisk och västlig kristendom har denna bön varit

mindre förekommande och svagare än i östkyrkan. Men under de senaste femtio åren av liturgiskt förnyelsearbete i världen och i Sverige har epiklesen blivit mera framträdande och tydlig.

Men det är inte fallet i Handboksförslaget. I HBF:s första nattvardsbön ber man nu: *O Gud, sänd oss din heliga Ande att välsigna dessa gåvor som är Kristi kropp och blod.* »Som är»? är då allt bröd och vin redan Kristus? Eller är det så att förvandlingen uppfattas redan ha ägt rum? Det skulle i så fall koppla förvandlingen till instiftelseorden!

Det är möjligt att man tänkt i linje med Lima-dokumentet om Dop, Nattvard, Ämbete och ansett att *hela nattvardshandlingen har »epikleskaraktär», eftersom den är avhängig av Den helige Andes verkan.* I kommentaren till punkt 14 skriver kommissionen Faith and Order att i de tidiga liturgierna var det hela bönehandlingen som åstadkom den verklighet som Kristus utlovat. *Anden nedkallades över såväl församlingen som elementen bröd och vin. Återupptäckten av ett sådant synsätt kan hjälpa oss att övervinna de svårigheter, som har att göra med frågan om ett särskilt konsekra- tionsögonblick.*

Att be Anden om annat än förvandlingen av elementen

I flera av nattvardsböerna låter man bönen om Anden gälla något annat. De gäller inte att Anden ska komma över våra gåvor av bröd och vin så att vi genom dem får del av Kristi kropp och blod. I nattvardsbön 2 lyder epiklesen: *Bered oss genom din heliga Ande att ta emot honom när han kommer till oss i sin heliga nattvard.* En bön som gäller gudstjänstdeltagarnas beredskap – och inte brödet och vinet som ska bli Kristi kropp och blod.

I Nattvardsbön 3 finns en mera utförlig epikles, som inte heller den berör nattvar-

dens under, detta att Kristus blir närvarande i, genom och under brödets och vinets gestalter. I denna bön påstår man först att: *Här och nu, i denna nattvard, gör du genom din Ande, oss delaktiga i din hemlighet.* Sedan fortsätter nattvardsbönen med en mer begärande bön: *Förvandla oss genom din Andes kraft så att vi i våra liv förverkligar din kärleks hemlighet och bereder vägen för ditt rike ibland oss.*

Ordet »oss» förekommer tre gånger i denna bön om Anden och det utan att närma sig föreställningen om att församlingen också kan förvandlas till allt större kristuslikhet, till Kristi kropp. Ska då Guds rike beredas väg enbart bland dem som gjorts delaktiga av hans hemlighet? Eller gäller detta utbredande hela världen, vilket är den vanligast förekommande tanken vad gäller rikets utbredande? Hur man kan förverkliga Guds *kärleks hemlighet* är och förblir en gåta. Jag får associationer till att förvandlingen mest förväntas handla om ett individuellt lärjungaskap.

Ordet »hemlighet» förekommer två gånger i epiklesen och ytterligare en gång i nattvardsbönens inledning där Kristus sägs uppenbara kärlekens djupaste hemlighet. Hemlighet ska förmodligen syfta på de heliga mysterierna i nattvarden, men hemlighet låter exkluderande och slutet och något som bara anförtros invigda. Denna överbetoning av olika (!) hemligheter passar mindre bra som liturgiska formuleringar med långsiktig hållbarhet.

Även om ambitionen i några nattvardsböner tycks vara att bönen om Anden ska komprimeras och förkortas så blir frasen välsigna dessa gåvor och förnya oss alltför urvattnad. Verkar välsignelsen som här avses transformerande? Tveksamt. Här saknas kausalsambandet. I denna nattvardsbön undviks kopplingen mellan välsignelsen av gåvorna *så att* vi genom dem får del av Kristi kropp och blod. Klipper man isär välsignelsen och Kristus i

bröd och vin blir kopplingen alltför svag, ja obefintlig.

I nattvardsbön 5 ber man på följande sätt: *Helga genom din Ande detta bröd och vin, gåvor av jordens frukt och människors arbete som vi bär fram inför dig. Vi tackar dig för att vi genom dem får del av Kristi kropp och blod.* Bönen om helgelsen av brödet och vinet, inbegriper det fullt ut undret att Kristus kommer till oss genom bröd och vin? Så är det nog tänkt, men underförstått och inte utsagt.

Nattvardsbön 6: *Gud, sänd din Ande över oss och dessa gåvor och låt oss, som får del av hans kropp och blod, bli människor som hung- rar och törstar efter rättfärdighet.* En sympatisk final som andas av vår egen förvandling som förmodas spegla (den outtalade) förvandlingen av bröd och vin. Att Anden sänds över oss och gåvorna – är det en omvandlande sändning? Sedd mot bakgrund av pingstens andeutgjutelse kan det vara så – men formuleringarna når inte fram trots att de sedan många år är i bruk.

Nattvardsbön 7 har en mer sammanhållen epikles: *Vi tackar dig för din Andes skapande vind som sveper genom våra liv och som fyller världen. Vi ber dig att du med din Ande helgar bröd och vin så att vi genom dem får del av Kristi kropp och blod.* Visserligen finns starka bibelreferenser till vindmetaforen, men det stora andesvepet som fyller både oss och världen är för mycket av det goda. Kopplingen till den därefter följande och ganska välfunna epiklesen är obefintlig.

I nattvardsbön 8 lyder bönen om Anden: *Sänd din Ande till oss och brödet och vinet. Kom och gör världen hel.* Här är perspektivet det omvända. Först bröd och vin, sedan världen. När Anden sänds till oss och brödet och vinet behöver vi förförståelsen att Anden verkar förvandlande. Det är för korthugget och torrt för att uttrycka det heliga mysteriet.

SEGELBERGSKA STIFTELSEN för liturgivetenskaplig forskning

har möjlighet att under år 2013 utdela vissa medel till stöd för liturgisk och liturgihistorisk vetenskaplig forskning.

Efter därom till stiftelsen ingiven ansökan kan därvid

(a) stipendier utdelas åt studenter och forskare som önskar fullgöra någon forskningsupp- gift eller delta i någon sammankomst med vetenskapligt syfte,

(b) bidrag lämnas till redigering, tryckning, il- lustrering m.m. av publikationer.

Medel till finansiering av forskarutbildning utgår ej.

Till ansökan skall fogas en ekonomisk plan för det ändamål vartill medel söks. Sökande, som inte avlagt doktorsexamen eller motsva- rande, skall till ansökan om stipendium eller tryckningsbidrag även foga intyg från hand- ledare eller annan liturgivetenskapligt kom- petent person, som styrker ändamålets veten- skapliga syfte och halt.

Sådant bidrag som omtalas under punkt b ovan skall utbetalas sedan den sökande till stiftelsen ingivit tio exemplar av publikatio- nen i fråga. I publikationen skall anges på tryckortssidan att den utgivits eller tryckts med bidrag från stiftelsen.

**Ansökan mottages endast under tiden
15 augusti till och med 1 oktober och insändes
till stiftelsens sekreterare, teol. dr Per Ström,
Österängsgatan 14 B, 753 28 Uppsala.**

Tror vi på förvandling genom Anden?

Anledningen till de brister jag försökt peka på i de olika nattvardsbönerna är förmodligen att vi i vår kyrka fortfarande är oklara över, för att inte säga tveksamma till, Den helige Andes roll. Särskilt den omvälvande förvandling som Anden kan åstadkomma både av oss och av bröd och vin behöver vi lyfta fram. Li- madokumentet beskriver hur kyrkan som det nya förbundets gemenskap förtröstansfullt *åkallar Anden för att så bli helgad och förnyad, ledd fram till all rättfärdighet, sanning och en-*

Enkönade äktenskap

Tio års erfarenheter från Kanada

BRADLEY MILLER

I Kanada infördes äktenskap för personer av samma kön redan 2003 med början i provinsen Ontario. Reformen har inneburit att yttrandefriheten påtagligt strypts i frågor kring äktenskap och samliv, något som lett till dyrbara juridiska processer. Barnen kan uppleva motsättningar mellan det de får höra hemma och det som sägs i skolan. Reformen har inte lett till någon förstärkning av äktenskapets ställning i Kanada. Författarens slutsats är att »Vi har skäl att tro att de enkönade äktenskapen kommer att främja det kulturella accepterandet av en äktenskapssyn – vuxen samlevnad – som har gjort mycket skada de senaste femtio åren».

Bradley Miller är fil. dr., utbildad i Oxford och Edinburgh. Han är professor i juridik vid Western University i Ontario, Kanada samt Visiting Professor vid Program in American Ideals and Institutions, Princeton University. – Artikeln är översatt av Åke Eldberg.

SKULLE ERKÄNNANDE AV enkönade relationer som »äktenskap» ändra något i samhället? Vilken inverkan skulle det få på allmänhetens uppfattning om äktenskapet? Många (i USA) har spekulerat om detta. Kanske det vore intressant att ta en titt på Kanada, där enkönade äktenskap legaliserades redan för tio år sedan. Det finns förstås stora kulturella och institutionella skillnader mellan våra samhällen, och mycket beror på vad lokala politiska och kulturella aktörer gör. Det går

inte att visa att den kanadensiska situationen kommer att reproduceras i något annat land. Men den bör beaktas.

Den som vill undersöka verkan av enkönade äktenskap i det offentliga rummet bör titta på tre olika områden. För det första, mänskliga rättigheter (inklusive yttrandefrihet, föräldrars rätt i utbildningen av barn, och religiösa institutioners självständighet). För det andra, om det uppstår åtföljande krav på att ytterligare former för samlevnad ska legaliseras (exem-

het och undfå kraft att fullfölja sin mission i världen. I vår kyrka har vi en bra bit kvar till den insikten.

Det finns ytterligare några nattvarpsböner i handboksförslaget med ett par rimliga epikleser och några som är otillräckliga. Om vi ber: *Låt din Ande komma till bröd och vin. Förvandla oss och vår värld, så att din kärlek blir alltmer synlig ibland oss* lyfts förvandlingen fram enbart om oss och världen. Kanske

vill man hävda att varje kristen väl vet att det också gäller bröd och vin? Men i en tid där kännedomen om kristen tro och gudstjänst oftast är otillräcklig och inte sällan rudimentär är det inte bara teologiskt nödvändigt att vara tydlig. Även av pedagogiska skäl är det rimligt att nattvarpsbönerna inte blir så komprimerade att det nödvändiga och omistliga perspektiv som bönen om Anden utgör inte går förlorat!